

УДК 347.44(477)

Вакулович Елла Валентинівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу,

Харківського національного університету внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ДОГОВОРІВ

Постановка проблеми. Укладення угод і договорів в сучасному суспільстві вже давно стало способом виникнення зміни та припинення різного виду юридичних зв'язків (правовідносин) між суб'єктами – фізичними та юридичними особами. Велика частина таких договорів, разом із процедурою їх укладення та процесом виконання, регулюються нормами цивільного права, яке, як прийнято вважати, порівняно з іншими галузями, є найбільш наближеним до громадян, оскільки регулює не тільки окремі напрями здійснення процесів в межах їх життя, а й регламентує побутову сферу. Дійсно, цивільно-правові норми регламентують процедури і встановлюють правила щодо правовідношень, які мають місце під час задоволення громадянами власних побутових проблем і розв'язання різного роду ситуацій особистісного характеру. Наприклад, питання щодо: встановлення опіки та піклування над громадянами; здійснення представництва та реалізації особистих немайнових прав (права на ім'я та його зміну, повагу до гідності та честі, в тому числі людини, яка померла, інформацію та особисті папери, свободу та особисту недоторканість, охорону здоров'я та медичну допомогу тощо); відшкодування моральної шкоди, завданої громадянам, набуттям, реалізацією та припиненням права власності; здійснення роздрібної купівлі-продажу та побутового підряду, прокату речі чи її зберігання, в тому числі складського; перевезення транспортними засобами загального користування тощо. Таким чином, для вирішення більшості з окреслених проблем громадянам необхідно стати учасниками цивільно-правових договорів, зокрема публічних.

Публічні договори, будучи частиною інституту зобов'язального права, об'єднують низку угод,

які, характеризуючись своєю множинністю, відрізняються одна від одної предметами, умовами, строками та специфічними рисами. Водночас цивільне законодавство не закріплює чіткого переліку зазначених видів договорів, натомість у його приписах містяться лише окремі вказівки, які саме угоди можна вважати публічними. Така систематизація у вигляді конкретного переліку публічних договорів вбачається ускладненою ще і з огляду на те, що договірні правовідношення стрімко розвиваються з огляду на соціальні і суспільні потреби. Одночасно це ускладнює не тільки розуміння сутності окремих договорів публічного характеру, а і не сприяє додержанню процедури їх узгодження та укладення, що своєю чергою може призвести до визнання договору та його окремих умов недійсними, а також до порушення прав і свобод осіб – учасників публічних договорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класифікацією договорів як одного з різновидів правочинів займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л.М. Баранова, Ю.Б. Бек, Й.Г. Богдан, В.І. Борисова, А.М. Бровдій, Л.В. Григоровська, І.В. Жилінкова, І.І. Килимник, В.М. Коссак, Д.Є. Кутоманов, В.В. Луць, В.А. Ойгензихт, Ю.В. Романець, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.А. Суханов, В.Л. Яроцький. Але у більшості із наукових праць увага була зосереджена на загальній класифікації цивільно-правових договорів, де публічний договір був лише одним із видів отриманих внаслідок поділу, а не об'єктом останнього. Тому у дослідженні також були враховані основні положення логіки щодо проведення класифікації, які були викладені в роботах Я.С. Гнатюка, О.П. Невельської-Гордеєвої, О.Л. Никіфорової, В.Д. Титова, І.В. Хоменка, С.Д. Цаліна.

Мета статті полягає у тому, щоб на підставі аналізу та узагальнення наукових підходів щодо поділу на види цивільних правочинів і договорів виробити власну класифікацію, яка зможе якнайповніше охопити поняття «публічний договір» під час проведення зазначеної операції поділу понять, що вбачається неможливим без з'ясування правил вказаного логічного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Власне класифікація є поширеним видом поділу понять (разом із поділом за видовією ознакою, дихотомічним [1, с. 12] і мереологічним поділом [2, с. 80–81]), який дозволяє визначити обсяг поняття, щодо якого проводиться така операція, шляхом з'ясування його утворюючих елементів або їх груп на підставі визначених ознак і критеріїв. Своєю чергою під класифікацією прийнято розуміти «логічну операцію, яка здійснюється на підставі багаторівневого, послідовного поділу обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу» [3, с. 249] або «визначення всіх різновидів поняття відповідно до певної множини підстав» [3, с. 251].

Зважаючи на те, що всі без винятку операції поділу понять мають наукове обґрунтування, під час їх здійснення необхідно додержуватись принаймні п'яти основних правил. Перше правило полягає в тому, що такий поділ повинен бути співвимірним, тобто сукупність отриманих внаслідок поділу елементів повинна становити обсяг поняття, над яким проводиться та чи інша операція поділу. Зміст другого правила зводиться до необхідності послідовності проведення вказаної операції – ділити поняття, отримані внаслідок здійснення попереднього поділу, та не порушувати такий порядок. Наступне правило свідчить про необхідність обрання однієї підстави поділу – єдиного критерію, який буде відповідати кожному конкретному етапу. Отримані внаслідок поділу елементи повинні виключати один одного, а їх зміст – не перетинатися між собою [1, с. 12–13]. Згідно із заключним правилом «поділ повинен бути безперервним, тобто члени поділу понять мають бути однопорядковими видами. Кожне видове поняття має бути найближчим видом певного роду» [4, с. 59–60].

Таким чином, класифікація – це поділ явищ (предметів, об'єктів, понять) за сформульованими найсуттєвішими критеріями на класи чи види, підкласи та підвиди (за необхідності), які мають власне, чітко визначене місце. Внаслідок класи-

фікації можна отримати цілісну систему інших, принципово нових елементів, які розкривають і характеризують сутність первинного поняття, що підлягає класифікації, вона дає можливість систематизувати знання про загальний об'єкт.

На початку дослідження нами вже було наголошено на існуванні різних видів публічних договорів і підкреслено, що лише деякі закріплено в чинному цивільному законодавстві, а частина знайшла відображення в різних актах цивільного законодавства. Це не дає єдиного розуміння змісту кожного окремого публічного договору, його суттєвих умов і процедури укладення, що впливає на процеси їх виконання та притягнення до відповідальності у разі порушення чи невиконання умов договору. Водночас проведення класифікації публічних договорів на підставі вироблених критеріїв дасть змогу охопити найповніший їх перелік, визначити особливості щодо предмету, суб'єктів – учасників договорів, умов укладення та здійснення, а також отримати систематизовані знання про публічні договори та їх специфіку. На практиці це повинно сприяти підвищенню якості укладення та виконання публічних договорів шляхом чіткого визначення їх предметів і умов.

Легалізоване визначення публічного договору закріплено в ч. 1 ст. 633 Цивільного кодексу України: «публічним є договір, в якому одна сторона – підприємець, взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо)» [5]. З зазначеного визначення випливає декілька особливостей такого виду договорів: по-перше, наявність обов'язкової сторони – учасника договору, який є суб'єктом підприємництва; по-друге, продаж товарів або надання послуг вказаний суб'єкт повинен здійснити на адресу кожної особи, яка до неї звернеться, без будь-яких переваг, окрім законодавчо-визначених пільг; по-третє, умови публічного договору повинні бути однаковими для всіх суб'єктів – покупців товарів або споживачів послуг; по-четверте, суб'єкт підприємництва не може відмовити у продажі товарів і наданні послуг, якщо у нього є об'єктивна можливість це зробити; по-п'яте, особливості укладення даного виду договорів можуть бути передбачені актами цивільного законодавства. У Цивільному кодексі України прямо вказано на різновиди публічних договорів, зокрема, це договори: роздрібно-купівлі-продажу (ч. 2 ст. 698); прокату (ч. 3 ст. 787); побутового

підряду (ч. 2 ст. 865); перевезення транспортом загального користування (ч. 2 ст. 915); зберігання (ч. 3 ст. 936); складського зберігання (ч. 2 ст. 957); про зберігання автотранспортних засобів (ч. 1 ст. 977); договір банківського вкладу (ч. 2 ст. 1058) [5].

Проведення такої класифікації вбачається неможливим без з'ясування загальнотеоретичних положень, які стосуються поділу цивільно-правових договорів. В науці цивільного права відносно видів договорів прийнято виділяти дві класифікації – загальну та спеціальну. Перша впливає з розуміння договору як правочину, а тому до нього в процесі поділу застосовуються критерії, прийнятні для виокремлення різних видів правочинів; друга відбиває специфіку договорів як взаємоузгоджених положень у процесі домовленості учасників (сторін), яка призводить до виникнення, зміни та припинення цивільних прав і обов'язків. Автори підручника «Цивільне право України» (І.І. Килимник, А.М. Бровдій, Д.Є. Кутومانов [6, с. 193]) в межах загальної класифікації пропонують виділяти такі види договорів: реальні та консенсуальні; відплатні та безвідплатні; абстрактні та казуальні; умовні; строкові та безстрокові; фидуціарні; біржові. Реальні договори набувають дійсності та юридичного сенсу тільки за умови настання конкретної дії, яка була передбачена під час досягнення згоди, тоді як для консенсуальних договорів важливим є досягнення згоди сторін щодо всіх істотних умов такого договору. Укладення відплатних договорів, на відміну від безвідплатних, мають на меті отримання результату майнового характеру, який може мати форму речей, майна чи послуг. Поділ на абстрактні та казуальні договори здійснюється залежно від наявності цілі, де останні (казуальні) матимуть місце, якщо така ціль буде мати винятково правовий характер, а перші призначені для досягнення цілей, що по суті не мають жодного юридичного значення. Умовними цивільні договори визнаються, якщо для настання правових наслідків необхідно виникнення конкретно-визначених обставин і умов. Строкові договори укладаються на визначений термін, безстрокові – не мають такого терміну. Передумовою фидуціарних договорів є довірчі відносини між учасниками, а їх особливість полягає в тому, що зміна таких відносин може прямо вплинути на умови договору та процес його реалізації. Біржові договори виокремлюються як самостійні правочини, що укладаються між членами товарних бірж, брокерами, і підлягають обов'язковій реєстрації у строк встановлений чинним законодавством. Врахо-

вуючи таку класифікацію та юридичну природу публічного договору (ст. 633 Цивільного кодексу України [5]), останні можна охарактеризувати як реальні, відплатні, строкові, а також такі, які можуть бути як абстрактними, так і казуальними, умовними та фидуціарними.

Спеціальна класифікація договорів передбачає їх поділ за такими критеріями: 1) за сукупністю прав і обов'язків сторін – учасників договору, вони поділяються на односторонні та двосторонні; односторонніми договорами називаються ті, де сторона має лише право чи обов'язок, двосторонні передбачають права та обов'язки; б) залежно від юридичної спрямованості та послідовності досягнення цілей договори поділяються на основні і попередні; у такому випадку перші передують укладенню останніх, в яких вже чітко окреслюються права та обов'язки кожної із сторін; в) за характером підстав укладення договори поділяються на вільні, що укладаються залежно від розсуду сторін, та обов'язкові, укладення яких передбачено законодавством; г) залежно від способу укладення договори поділяються на взаємоузгоджені договори та договори приєднання; перший вид договору передбачає узгодження умов між його учасниками, в другому випадку один із учасників, по суті, не впливає на умови договору, а лише приймає їх у такому вигляді, в якому вони існують; г) залежно від суб'єкта, який може вимагати виконання договору, останні поділяються на договори, що укладаються на користь їх учасників або третьої особи [6, с. 193–194; 7, с. 87–92]. Публічні договори тяжіють до договорів приєднання, є основними, обов'язковими, можуть бути оплатними та безоплатними, укладатись на користь безпосередньо самих учасників або на користь третьої особи. Необхідно зазначити, що не зважаючи на той факт, що обидва види класифікації мають наукове обґрунтування, вони не охоплюють усі види публічних договорів і не відображають їх специфіку.

Одночасно в науці цивільного права пропонуються й інші критерії класифікації договорів, наприклад, В.В. Луць залежно від мети договору пропонує виділяти: «1) договори про передачу майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контракція, постачання енергетичних ресурсів тощо); 2) договори про передачу майна у тимчасове користування (лізинг, оренда, прокат тощо); 3) договори про виконання робіт (підрядні договори на виконання проектних робіт тощо); 4) договори про надання послуг (транспортні

договори, договори зберігання, кредитний договір, страхування ризиків тощо); 5) договори про передачу результатів інтелектуальної діяльності (ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції тощо); 6) договори про сумісну діяльність (установчий договір, угоди про науково-технічне співробітництво)» [8, с. 39–40]. Подібні види договорів виділяє Ю.В. Романець, зокрема, це договори про: «а) передачу майна у власність; б) передачу майна в користування; виконання робіт та надання послуг; г) надання відстрочення; ґ) заміну осіб у зобов'язанні; д) досягнення спільної мети; е) страхування» [9, с. 208]. Є.О. Суханов залежно від сутності правовідносин, які регулюються, пропонує виділяти майнові та організаційні договори. Майнові договори регулюють цивільні правові відносини, які «виникають із приводу передачі-прийняття того чи іншого майнового блага (майно, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності тощо)» [10, с. 45], організаційні договори виключають передачу майна і спрямовані лише на створення необхідних умов для проведення подальшої діяльності.

Також договори можуть поділятися на інтегровані та конгломеровані: «конгломерованими є ті договори, під час укладення яких в одному документі оформляються два та більше різних договорів з механічним поєднанням різнорідних частин; інтегрованими є такі, у яких є єдиний комплексний об'єкт, елементи якого містять ознаки належності до декількох різних договірних зобов'язань» [11, с. 5]. Слушним вважаємо зауваження В.М. Коссака, який вказує на те, що «багатосторонні договори слід відрізняти від двосторонніх договорів із множинністю осіб у зобов'язанні на стороні кредитора та боржника» [12, с. 528].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи все вищевикладене, враховуючи природу публічних договорів, а також зважаючи на правила, властиві такій операції поділу понять, як

класифікація, вважаємо за можливе запропонувати власну класифікацію публічних договорів:

– за формою укладення: ті, що укладаються в письмовій формі та такі, що укладаються усно (на підставі усної домовленості);

– залежно від кількісного складу сторони, яка бажає отримати товар, роботу або послугу в результаті укладення публічного договору: договір, де представником такої сторони є одна особа чи дві та більше осіб;

– за категорією учасників публічного договору, що звертаються до суб'єкта підприємницької діяльності: звичайні особи та такі, що мають переваги, закріплені в законодавстві у формі пільг, тобто пільгові особи;

– залежно від організаційної форми здійснення господарської діяльності комерційного характеру вони можуть бути поділені на такі, що укладаються від імені: фізичної особи-підприємця чи юридичної особи;

– за характером зобов'язання, передбаченим публічним договором, останні поділяються на договори про: продаж товарів; виконання робіт; надання послуг;

– залежно від змісту публічного договору: договір роздрібної купівлі-продажу; договір прокату; договір побутового підряду; договір перевезення транспортом загального користування; договір зберігання; договір складського зберігання; договір про зберігання автотранспортних засобів; договір банківського вкладу;

– залежно від мети укладення публічні договори поділяються на такі, що мають на меті отримання товарів, та ті, що мають на меті отримання послуг.

Наведена вище класифікація публічних договорів безумовно не є вичерпною, натомість маємо думку, що вона може стати певним фундаментом для проведення подальшої систематизації та класифікації публічних договорів, що доцільно визначити як перспективні напрями дослідження в даній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Никифоров А.Л. Логика и теория аргументации. Москва : Университет РАО, 2003. 144 с.
2. Логіка : підручник / В.Д. Титов, С.Д. Цалін, О.П. Невельська-Гордєєва [та ін.] ; за заг. ред. В.Д. Титова. Харків : «Право», 2005. 208 с.
3. Гнатюк Я.С. Основи логіки : навчальний посібник. Івано-Франківськ : «І.Я. Третяк», 2009. 304 с.
4. Хоменко І.В. Логіка : теорія та практика : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2010. 400 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
6. Цивільне право України : навчальний посібник / І.І. Килимник, А.М. Бровдій, Д.Є. Кутоманов; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків : ХНУМГ. 2014. 225 с.
7. Цивільне право України: підручник : у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова [та ін.] ; за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Київ : «Юрінком Інтер», 2004. Т. 2. 552 с.
8. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності. Київ : «Юрінком Інтер», 1999. 120 с.

9. Романец Ю.В. Система договоров в гражданском праве России. Москва : «Юристъ», 2001. 496 с.
10. Гражданское право : підручник : в 2 т. / под ред. Е.А. Суханова. Москва : Издательство «БЕК», 1994. Т. 1. 384 с.
11. Ойгензихт В.А. Нетипичные договоры в советском гражданском праве : учебное пособие. Душанбе, 1984. 128 с.
12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / Ю.Б. Бек, Й.Г. Богдан, Л.В. Григоровська [та ін.] ; за заг. ред. В.М. Коссака. Київ : «Істина», 2008. 992 с.

Вакулович Елла Валентинівна
КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ДОГОВОРІВ

У статті автором наголошено на необхідності проведення класифікації публічних договорів з огляду на теоретико-прикладну значущість останньої, а також з'ясовано, що класифікація використовується як одна із поширених операцій поділу понять і повинна здійснюватись на основі чітко визначених правил. Окрім того, узагальнено та проаналізовано різноманітні наукові підходи щодо класифікації договорів і правочинів у цивільному праві (спеціальна та загальна класифікації відповідно) та норми цивільного законодавства в сфері публічних договорів. Внаслідок чого автором зроблено спробу запропонувати власну класифікацію публічних договорів, на підставі вироблених критеріїв.

Ключові слова: публічний договір, сторони публічного договору, зміст публічного договору, правочин, види, класифікація, систематизація.

Вакулович Элла Валентиновна
КЛАССИФИКАЦИЯ ПУБЛИЧНЫХ ДОГОВОРОВ

В статье автором отмечена необходимость проведения классификации публичных договоров, учитывая теоретико-прикладную значимость последней, а также установлено, что классификация используется как одна из распространенных операций разделения понятий, которая должна осуществляться на основе четко определенных правил. Кроме того, обобщены и проанализированы различные научные подходы к классификации договоров и сделок в гражданском праве (специальная и общая классификация, соответственно), а также нормы гражданского законодательства в сфере публичных договоров. В результате автором сделана попытка предложить собственную классификацию публичных договоров на основании выработанных критериев.

Ключевые слова: публичный договор, стороны публичного договора, содержание публичного договора, сделка, виды, классификация, систематизация.

Vakulovych Ella
CLASSIFICATION OF PUBLIC CONTRACTS

In the article, the author noted the need for the classification of public contracts, given the theoretical and applied value of the latter, it is used as one of the common operations of the division of concepts, which should be carried out on the basis of clearly defined rules. Classification is the division of phenomena (objects, objects, concepts) according to the chosen essential criteria into classes or types, subclasses and subspecies (if necessary) that have their own clearly defined place. As a result of the classification, it is possible to obtain an integral system of other, fundamentally new elements that reveal and characterize the essence of the primary concept to be classified, it gives the opportunity to systematize knowledge about a common object. The classification of public contracts and the criteria developed will enable them to cover the most comprehensive list, identify features regarding the subject, subjects – parties to the contracts, conditions for entering into and implement, as well as obtain systematic knowledge of public contracts and their specifics. In practice, this should contribute to improving the quality of the conclusion and implementation of public contracts, through a clear definition of their objects and conditions.

Also, various scientific approaches to the classification of contracts and transactions in civil law (special and general classifications, respectively) and the norms of civil legislation in the field of public contracts are summarized and analyzed. The specifics of public contracts are disclosed through the following features: the presence of an obligatory party to the contract party who is a business entity; the sale of goods or the provision of services to a specified entity must provide each person who applies to it, with no advantages other than legally defined benefits; conditions of a public contract must be the same for all subjects – buyers of goods or consumers of services; A business entity cannot refuse to sell goods and provide services if it has an objective opportunity to do this; fifth, the specifics of concluding this type of contract may be provided for by acts of civil law. In the framework of the general classification, public contracts are characterized as real, retaliatory, urgent, as well as such which can be both abstract and casual, conditional and fiduciary. During the study, a special classification found that public contracts are to the accession agreements, are basic, mandatory, both paid and free, and may also be in favor of the participants themselves or in favor of a third party. Given the fact that the existing scientific classifications are not able to cover all types of public contracts, the author made an attempt to offer his own classification of public contracts, based on the criteria developed.

Key words: public contract, parties to a public contract, content of a public contract, transaction, types, classification, systematization.